

HISTOREOGRAFIA BADAŃ BEZSTRONNOŚCI WŁADZY SĄDOWNICZEJ, JAKO GWARANCJI OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Natalia Chaban

adiunkt studiów doktoranckich

Katedry Teorii Państwa i Prawa,

Narodowa Akademia Spraw Wewnętrznych, (Kijów, Ukraina)

sadchenko.o.o@gmail.com

Streszczenie. Analizie zostały poddane historycznoprawne i teoretycznoprawne źródła a także usystematyzowano najważniejsze prace naukowe na temat badań problemów bezstronności władzy sądowniczej w ochronie praw człowieka. Zdefiniowano i zestawiono kierunki już przeprowadzonych badań z zakresu tej problematyki, a także określono jeszcze mało zbadane aspekty tegoż problemu, co daje podstawę do dalszego aktywnego studiowania teoretycznych zasad bezstronności władzy sądowniczej z uwzględnieniem obecnego stanu reformy sądownictwa w Ukrainie. Teoretyczne osiągnięcia za okres niepodległości państwa ukraińskiego służą ważnym potwierdzeniem temu, że polityczna ideologia może zmieniać kierunki orzecznictwa wymiaru sprawiedliwości i mieć wpływ na realizację praktyk wykonawczych.

Słowa kluczowe: władza sądownicza, sądownictwo, bezstronność, niezawisłość sądu, sprawiedliwy sąd, obiektywny wymiar sprawiedliwości, reformy sądownictwa.

HISTORIOGRAPHY OF INVESTIGATIONS IMPARTIALITY OF THE JUDICIARY IN SUPPORT OF HUMAN RIGHTS

Natalia Chaban

*Adjunct of post-graduate and doctoral studies in the department of the theory
of state and law, National Academy of Internal Affairs, (Kiev, Ukraine)*

Abstract. The historical-legal, theoretical-legal sources are analyzed and systematized basic scientific works by theme of investigation impartiality of the judiciary in the provision of human rights. Directions of the already carried out researches on the given problem are identified and summarized, as well as the low-researched aspects of the mentioned problem, which are the basis for further active study of the theoretical principles of impartiality of the judiciary, taking into account the current state of judicial reform in Ukraine. The theoretical achievements during the independence of the Ukrainian state serve as an important confirmation that political ideology can change the direction of the judicial activity and influence the implementation of justice and law-enforcement practice.

Key words: judiciary, judicial system, impartiality, neutrality, independence of the court, fair court, objective justice, reform of the judiciary, judicial reform.

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Наталія Чабан

ад'юнкту аспірантури та докторантури

по кафедрі теорії держави та права,

Національна академія внутрішніх справ, (Київ, Україна)

Анотація. Проаналізовано історико-правові й теоретико-правові джерела і систематизовано основні наукові праці за тематикою дослідження проблем неупередженості судової влади у забезпеченні прав людини. Визначено та узагальнено напрями вже здійснених досліджень з даної проблематики, а також визначено малодосліджені аспекти вказаної проблеми, що є підґрунтям для подальшого активного вивчення теоретичних засад неупередженості судової влади з урахуванням сучасного стану реформування судочинства в Україні. Теоретичні надбання за час незалежності української держави слугують важливим підтвердженням того, що політична ідеологія може змінювати напрями судової діяльності й чинити вплив на здійснення правосуддя й правозастосовчу практику.

Ключові слова: судова влада, судова система, неупередженість, безсторонність, незалежність суду, справедливий суд, об'єктивне правосуддя, реформування судоустрою, судова реформа.

Вступ. З прийняттям Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року та Акту проголошення Незалежності України від 24 серпня 1991 року були окреслені основні принципи побудови України як демократичної, соціальної, правової держави. Україна здобувши незалежність проголосила намір побудувати правову державу та створити демократичне суспільство. У зв'язку з тим перед Україною було поставлено низку глобальних завдань, серед яких можна виділити: твердження та реалізація засад верховенства права та забезпечення непорушності основних прав та свобод людини. Що в свою чергу призвело до необхідності підвищення радикальної ролі та значення судів, а також розвитку та вдосконалення усієї судової влади.

До моменту здобуття Україною незалежності функціонувала радянська командно-адміністративна система до складу якої також входили судові органи. Ці судові органи знаходилися у досить скрутному становищі оскільки в радянські часи, за умов панування політичної монополії, суди як елемент системи державних органів, реалізували свої повноваження у формі, що закріплювалась та регулювалась найвищими владними структурами держави.

До компетенції суду було віднесено розгляд кримінальних, цивільних та обмежене коло трудових спорів, справи, що впливають із адміністративно-правових відносин та інші, які були передбачені тогочасним судовим законодавством.

Радянській судовій системі була притаманна обмежена кількість судових інстанцій, відсутність конституційної юрисдикції, судівське самоврядування, залежність від партійних комітетів та інше (*Кивалов С. В., 2010. с. 60-61*).

Поступовий розвиток економіки та політики призвів до реформування старої судової системи оскільки вичерпавши себе дана судова система вже повною мірою не була здатна задовольняти потреби суспільства. Таким чином, зміни у соціальному та політичному житті, соціально-економічні трансформації потребували негайних змін у правовій системі держави та її інститутах, у тому числі досить гостро постало питання щодо створення дійсно неупередженого, самостійного, незалежного правосуддя та забезпечення його чіткого функціонування, а також виникла потреба у нових якісних перетвореннях принципів судового устрою та організації процесу судочинства загалом.

У такій державі суд здійснюючи правосуддя на засадах законності, об'єктивності й неупередженості вирішує конфлікти у всіх сферах суспільних відносин, у тому числі визначає відповідальність держави та її органів перед

громадянами. Таким чином, створення судової гілки влади, яка б відповідала букві закону, є важливим завданням, що стоїть перед будь-якою державою. При цьому незалежне та неупереджене правосуддя яке здійснюється неупередженими професійними суддями є передумовою демократичного суспільства, що керується верховенством права.

Завдання дослідження. Основним завданням цієї статті є нове вирішення наукового завдання, яке полягає в аналізі наукових, правових, публіцистичних та інших праць на предмет виявлення теоретичних уявлень з урахуванням умов та особливостей виникнення й розвитку неупередженості суду в політико-правовій і науково-теоретичній думці в Україні.

Дослідженню судової системи України періоду незалежності 1991-2017 роки присвячено чимало робіт. Однак, небагато з них звертають увагу на формулювання ролі саме неупередженого суду та правосуддя, хоча переосмислення цієї проблеми видається сьогодні вкрай важливим.

Різні проблеми функціонування судової влади були в центрі уваги таких українських та іноземних науковців, як: Ю. В. Бауліна, М. С. Булкат, В. Д. Бринцева, В. В. Городовенка, С. В. Гладія, Ю. М. Грошового, В. М. Коваль, М. І. Козюбра, В. В. Кривенка, Р. О. Куйбіди, С. В. Луїна, А. В. Лужанського, І. Е. Марочкина, Л. М. Москвіч, І. В. Назарова, В. Т. Нора, О. М. Овчаренко, А. Й. Осетинського, Н. М. Онищенко, Ю. Е. Полянського, В. Ф. Погорілко, О. Б. Прокопенка, Д. М. Притика, В. В. Самохвалова, А. О. Селівона, В. В. Сердюка, В. С. Смородинського, В. М. Сковроніка, М. І. Сірій, П. М. Тимченко, О. З. Хотинської, Г. О. Христова, С. В. Шевчука, С. Г. Штогуна, В. Я. Тація, І. В. Юревича та ін.

Разом з цим історіографічне дослідження механізму забезпечення незалежного, безсторонного та неупередженого суду і правосуддя в Україні в політичній, правовій й науковій думці потребує додаткового вивчення, оскільки тема у такому формулюванні не була предметом окремого наукового дослідження до цього часу.

Основна частина. Будь-яке явище можна дослідити і зрозуміти лише з урахуванням умов та особливостей його виникнення і розвитку, тобто у зв'язку з його історією. Тільки так з'являється можливість визначити обставини, в яких таке явище виникло, яким було в минулому, які еволюційні етапи історичного розвитку пройшло, чим воно є сьогодні, та як буде розвиватися в майбутньому. Дослідження історії виникнення та становлення неупередженого суду як основної передумови функціонування авторитетної судової влади необхідно для формування цієї наукової категорії, визначення її природи, сутності, теоретичного осмислення, наукового значення й спрямованості у практичне судочинство.

Античні мислителі приділяли значну увагу побудові права і держави. Так, Аристотель акцентував увагу на проблемі судової справедливості: «Йти до суду – значить звертатися до справедливості, оскільки суддя прагне бути ніби уособленою справедливістю, до того ж люди шукають неупередженого суддю» (*Грень М. М., 2005. с. 22*).

В античну добу учень Сократа Платон проголосив, що держава перестане бути державою якщо вона немає суддів, які здійснюють правосуддя. Судді, підкреслював Платон, повинні бути справедливими, неупередженими, мудрими та вихованими, удосконалювати свої знання для того, щоб забезпечити людям справедливість, а державі розвиток (*Платон, 1972. с. 366-377*).

Вивчення «Зводу законів» Римської імперії дає змогу констатувати, що категорія «неупередженість» не тільки мало філософський смисл, а й виокремлювалася для характеристики вимог досудових рішень.

У добу Середньовіччя уявлення про неупереджений суд тісно пов'язувалося зі специфікою епохи.

Закріплення певних елементів права на справедливий суд відбулося в «Ордонансі про суддів» у якому зазначалося, що судді повинні забезпечувати виконання закону і прав усім підданам як багатим та і бідним, незалежно від особи, а також не сміють приймати грошову винагороду, подарунки, хабарі тощо.

«У посадових інструкціях судді» вказувалося, що суддя повинен бути «чоловік, порядний, народжений законно, не гулящий, тверезий, не багатий, не бідний». Перед своїм призначенням він давав урочисту присягу «сумлінно все виконувати, справедливо судити справи, дозволяти сторонам апеляції, не займатися зловживанням, не бути упередженим, не йти на поступки багатіям та не кривдити бідних (*Документи Древнього мира и Средних веков., 1996. с. 392 с.*)».

Розуміння неупередженості та його ролі у правосудді у цей період пов'язані з особою судді. Зокрема, в античну добу переважають тези мислителів в інтерпретації філософів, тоді як у період Просвітництва поширення набуває теза, проте що неупереджений судовий розгляд пов'язується з інтересами суспільства, громадськості, держави.

Ці міркування поклали початок розвитку концепції неупередженого судочинства.

У добу Ренесансу поняття неупередженого суду стало одним з провідних. Анджей Моджевський стверджував, що суд повинен стати неупередженим, здійснюючи правосуддя незалежно від статусу підсудного (*Моджевский А.-Ф., 1960. с. 89*). Закон, проголошував він, повинен промовляти до всіх однією і тією ж мовою, оскільки поблажливість щодо «обраних» провокує вчинення ними нових злочинів, а невинувато жорстке покарання, що присуджується простим людям, знищують їх (*Моджевский А.-Ф., 1960. с. 114*).

У період Просвітництва неупереджений судовий розгляд пов'язувався з громадськими інтересами. Неупереджений суд асоціювався з повагою до громадянина як такого, що являє собою частину політичного організму.

Х. Харт характеризує зв'язок між правосвідомістю та поняттям судочинства вважав, що справедливо застосовувати закон до різних випадків, означає серйозно сприймати твердження, що в різних випадках має застосовуватися одне і теж саме загальне правило, без упередження, особистої зацікавленості або примхливості (*Харт Г. Л. А., 2005. с. 136*). Винесення рішень підкреслював Х. Харт, вимагає від судді прийняття морального рішення.

На початку ХХ століття розпочався рух «доступ до правосуддя». Спочатку доступ до правосуддя зводився до визнання «права бідності» яке звільняло від несення судових витрат. Вирішити цю проблему неможливо, не досягнувши безсторонності, рівності і швидкості правосуддя.

Проблеми неупередженості судової влади не були тривалий час для вітчизняної юридичної науки об'єктом прискіпливого дослідження, оскільки система судових органів розглядалася нею не з позиції поняття влади, а з позиції організації судової діяльності. Відтак, увага зосереджувалася переважно на процесуальних аспектах, з цього приводу В. І. Шишкін звертає увагу на великій

кількості наукових досліджень з проблематики судочинства. Левова частка зазначених досліджень призначена величезній сукупності різних нюансів щодо процесуального положення і процесуальних гарантій для людей на стадіях звернення до суду, судового розгляду справ, ролі судових інститутів у суспільстві та їхньої незалежності від впливу органів виконавчої і законодавчої влади, під час ухвалення судових рішень, здатності суддів як носіїв судової влади виявити громадську мужність і забезпечити верховенство права на компетентне і неупереджене застосування норм закону (*Шишкін В. І., 2001. с. 3-4*).

Дослідженню судової системи України присвячено низку робіт українських і зарубіжних науковців, деякі з них виконані в досліджуваній період, а деякі – є більш пізніми, частина належить періоду незалежності України. Так, Концепція судової влади, як теоретико-правова основа розроблення питань неупередженості суду на галузевому рівні знаходиться в межах дослідження теорії держави і права. З цього приводу слід виокремити роботи В. В. Ладиченко (*Ладиченко В. В., 1998. 18 с.*), І. В. Назарова (*Назаров І. В., 2009. с. 204-211*), В. С. Смородинського (*Смородинський В. С., 2001. 19 с.*), В. В. Городовенко (*Городовенко В. В., 2007. 224 с.*), В. І. Шишкіна (*Шишкін В. І., 2001. 336 с.*), Т. І. Француз (*Француз Т. І., 2001. 19 с.*), І. Р. Рекецької (*Рекецька І. Р., 2003. 18 с.*), Ю. С. Сіда (*Сіда Ю. С., 2005. 20 с.*), С. Г. Штогун (*Штогун С. Г., 2004. 20 с.*), В. М. Коваль (*Коваль В. М., 2004. 19 с.*), В. С. Стефанюк (*Стефанюк В. С., 2001. 176 с.*).

Важливим напрямом є також спеціалізовані наукові розробки з питань судової практики та її вдосконалення, а також специфіки вирішення окремих категорій справ. У цивільній спеціалізації це, наприклад, дослідження Д. Д. Луспенника з питань судочинства у справах про захист честі, гідності та ділової репутації (*Луспенник Д. Д., 2003. 20 с.*). У кримінальній – комплексне дослідження Ю. М. Грошевого щодо теоретичних питань формування переконання судді в кримінальному судочинстві (*Грошевий Ю. М., 1975. 403 с.*).

Вагомий вклад у розробку питання пізнавальних процесів у кримінальному судочинстві здійснив І. І. Котюк, зокрема у дослідженні судової гносеології (*Котюк І. І., 2008. 37 с.*).

Значний вклад в окресленому напрямі, зокрема у сфері розробки питань специфіки різних видів відповідальності, здійснили Ю. В. Баулін, Н. М. Оніщенко та М. І. Хавронюк (*Баулін Ю. В., 2013. 424 с.*).

Вагомий вклад у розробку питань господарської спеціалізації судів здійснив В. С. Щербина, зокрема у праці «Правове становище учасників арбітражного процесу» (*Щербина В. С., 1982. 176 с.*). Знаковим є дослідження професора Д. М. Притики з питань організаційно-правових засад становлення та діяльності господарських судів України (*Притика Д. М., 2003. 36 с.*).

Одним із важливих напрямів розвитку наукової доктрини судоустрою залишається питання втілення принципу верховенства права. На думку В. В. Рожнової втілення у життя принципу верховенства права у кожному кримінальному провадженні можливе тільки за умов незалежності, неупередженості та високої фахової підготовленості відповідних суб'єктів правозастосування. Верховенство права на шляху від законодавчого закріплення до своєї практичної реалізації так і може залишитися декларацією якщо рівень правосвідомості у суспільстві буде вкрай низьким, а у владі пануватимуть інші чинники окрім правових (*Рожнова В. В., 2012. с. 386*).

Аналізуючи вітчизняну судову практику, О. Уварова зауважує, що у тих випадках, коли судові інституції не тільки включають посилання на принципи верховенства права до тексту судового рішення, а й розкривають його зміст (як правило через звернення до однієї з таких вимог принципу верховенства права: передбачуваність і визначеність правового регулювання, якість закону, обов'язковість виконання судового рішення, заборона піддавати сумніву остаточне судові рішення, доступ особи до незалежного, неупередженого суду, провадження у якому відповідає вимогам справедливого судового розгляду, заборона для органів державної влади посилаючись на брак коштів як на виправдання неспроможності виконати судові рішення про виплату боргу, тощо), вони уникають необхідності викладення власних міркувань щодо розуміння принципу верховенства права (*Уварова О., 2013. с. 68*).

Досліджуючи структуру права особи на справедливий судовий розгляд У. З. Коруц вважає, що змістовно вона включає в себе такі компоненти: публічність розгляду справи; справедливість суддів при вирішенні справи по суті; розгляд справи судовими органами у продовж розумного строку; незалежність та неупередженість суддів в процесі розгляду справи у судовому порядку (*Коруц У. З., 2013. с. 373*).

У контексті структури доступності правосуддя, В. Б. Бойко зауважує, що доступність правосуддя є тим стандартом, який відображає завдання цивільного судочинства, справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справ, на яких конкретизується через таку юрисдикцію суддів необтяжений процедурами доступ до суду, публічний розгляд справи неупередженим судом в розумні строки (*Бойко В. Б., 2016. с. 11–17*).

Ю. А. Тобота стверджує, що критерії справедливого судового розгляду закріплено у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідних статтях процесуальних кодексів. До них належить, зокрема, надання підозрюваному у вчиненні кримінального правопорушення належної юридичної допомоги, право особи не давати показань і право не свідчити проти себе, можливість вільного доступу до правосуддя, рівноправність сторін судового провадження, змагальність, публічність здійснення правосуддя, незалежність та неупередженість суду, розумний термін розгляду справи, презумпція невинуватості. Зазначені критерії є результатом імплементації вимог справедливості у правову систему відповідної держави-учасниці Конвенції – таких, як рівність, неупередженість у здійсненні правосуддя, пропорційність юридичної відповідальності у вчиненому правопорушенні (*Тобота Ю. А., 2013. с. 68*).

На думку Є. О. Мироненко, з урахуванням положень ст. ст. 6 і 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, систему стандартів адміністративного процесу можна подати так: 1) право на суд; 2) право на справедливий судовий процес, що передбачає такі організаційні та процесуальні гарантії: а) розгляд справи судом, створення на підставі закону; б) незалежність і неупередженість суду; в) публічність розгляду справи та проголошення рішення суду; г) справедливий судовий розгляд; д) розгляд справи впродовж розумного строку; 3) ефективність судового контролю за актами і діями органів публічної влади та дієвість судового рішення (*Мироненко Є. О., 2014. с. 178-179*).

Здобуття Українською державою незалежності обумовило необхідність процесів реформування судової влади та можливість формування і пошуку шляхів

реалізації євроінтеграційних прагнень, що у сукупності становить єдину теоретичну базу забезпечення неупередженості і справедливості суду.

Важливим значенням для нашого дослідження є вироблення конкретних індикаторів, що дають змогу оцінити відповідність конкретного судового процесу або функціонування судової системи загалом, наявним стандартом справедливого об'єктивного і неупередженого судового розгляду.

А. Олійник звертаючись до критеріїв яким повинен відповідати суд відповідно до вимог сформованих міжнародними нормативно-правовими актами акцентував на сучасному стані дотримання Україною Європейських стандартів у галузі забезпечення незалежності та безсторонності суду (*Олійник А., 2012. с. 144-150*).

А. Бучик розглядає неупереджений суд як основний постулат змісту права на справедливий суд (*Бучик А., 2015. с. 3*).

Є. Л. Трегубов стверджує, що елементом права на судовий захист є: 1) право на розгляд справи; 2) справедливість судового розгляду; 3) публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) розгляд справи судом встановленим законом; 6) незалежність і неупередженість суду (*Трегубов Є. Л., 2010. с. 359*).

О. В. Житнік вважає, що справедливе застосування норм права є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість (*Житнік О. В., 2014. с. 62-63*).

Згідно авторської концепції С. Демченка, ефективність судочинства вимірюється: доступністю, справедливістю, неупередженістю, об'єктивністю і законністю правосуддя, оптимальністю строків прийняття остаточного судового рішення у справі (*Демченко С., 2010. с. 23*).

А. В. Лужанський, аналізував поняття безстороннього суду в контексті Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також осмислював доступ до правосуддя як шлях до реального забезпечення права на звернення до суду (*Лужанський А. В., 2010. с. 26-27*).

Поняття незалежності та безсторонності суду крізь призму євроінтеграційної політики обґрунтовується в праці Р. Л. Сопільника (*Сопільник Р. Л., 2013. с. 65-71*).

І. М. Соловійов розкриває поняття ефективності діяльності адміністративних судів через виділення трьох складових: 1) ціль; 2) спосіб; 3) досягнуті результати. Останню складову він розглядає як властивість адміністративних судів реалізувати завдання здійснення справедливого неупередженого розгляду правових спорів (*Соловійов І. М., 2015. с. 178-183*).

У Плані дій Україна-ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки наголошується на необхідності заохочення зусиль України, спрямованих на забезпечення неупередженості, незалежності і компетентності суддів, а також поліпшення доступу до правосуддя і запровадження належної системи правової допомоги (*План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки*).

На думку В. В. Городовенка критерії справедливості, критерії щодо забезпечення доступу до правосуддя, критерії незалежності, неупередженості напрацьовані багаторічною практикою ЄСПЛ (*Городовенко В. В., 2013. с. 60-62*).

Л. М. Москвіч, досліджуючи поняття доступності до суду, виокремлювала такі складові: інституціональна доступність; економічна доступність; процесуальна доступність. Останню вона трактує як доступ до судової процедури

і складається з трьох складових, а саме: суд має бути встановлений законом; незалежним від виконавчої влади, неупередженим (*Москвіч Л. М., 2011. 384 с.*).

О. В. Лемак зауважує, що поняття безсторонності суддів досить часто замінюють поняттям «неупередженість» характеризуючи нейтральність судді щодо сторін у справі, відсутність конфлікту інтересів, порушення чого є підставою для самовідводу або відводу судді (*Лемак О. В., 2015. с. 84*).

К. О. Журавель, М. В. Селіванов вважають, що незалежність та неупередженість суду є основною передумовою функціонування авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне правосуддя, ефективно захищати права і свободи людини.

Забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів здійснюватиметься перш за все, за рахунок оптимізації суддівського врядування та системи кар'єрного просування суддів (*Журавель К. О., Селіванов М. В., 2016. с. 9-10*).

Ці автори наводять факти, що реформування судоустрою, що так гучно та багатообіцяюче стартувало в нашій країні зовсім не торкнулося порядку забезпечення гарантування неупередженого розгляду справ судом з боку процесуального законодавства, незважаючи на той факт, що діюче процесуальне законодавство має значні недоліки в регулюванні інституту відводів суддів, які є основним процесуальним інструментом, гарантуючим учасникам процесу безсторонній, незалежний розгляд та вирішення справи (*Журавель К. О., Селіванов М. В., 2016. с. 11*).

Римський Статут міжнародного кримінального суду закріплює основні гарантії справедливого розгляду, які включають в себе: право на справедливий розгляд справи, яке вимагає, щоб справа розглядалася незалежним, неупередженим і компетентним судом, створеним на підставі закону (*Луценко О. О., 2015. с. 178*).

О. В. Лемак вважає, і ми з цим погоджуємося, що гарантії незалежності і неупередженості правосуддя посідають чільне місце в системі забезпечення прав людини й основоположних її свобод. Ефективність і дієвість захисту прав людини від правопорушень, від свавільних дій органів публічної влади, гарантії дотримання договорів і примус до їх належного виконання, залежить від незалежного суду, який гарантував би рівність і змагальність учасників процесу в доведенні ними аргументів на користь своєї правової позиції. Належні гарантії незалежності неупередженості суду є якісною характеристикою прав людини і основоположних свобод (*Лемак О. В., 2015. с. 78-79*).

Незалежність і безсторонність суду, зазначає О. І. Коровайко, як і його встановленість законом, є окремими гарантіями права на справедливий суд у його об'єктивному розумінні (*Коровайко О. І., 2016. с. 67*).

У Концепції судово-правової реформи в Україні зазначено, що необхідно гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади; реалізувати демократичні ідеї в правосудді, вироблені світовою практикою і наукою; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом (*Концепція судово-правової реформи в Україні*).

У 2014 році в Україні створено Раду з питань судової реформи та затверджено її персональний склад. Вихідні стратегічні положення були задекларовані у

Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Серед реформ які вимагають першочергової реалізації визначено судову владу. Згідно Стратегії, метою реформи є реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів з метою реалізації на практиці верховенства права і забезпечення права на справедливий, незалежний та неупереджений суд. Реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного і справедливого суду, а також європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини (*Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», 2015*).

Радою з питань судової реформи було розроблено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, що на сьогоднішній день є основоположним нормативним документом стратегічного характеру, який визначає стратегічні засади і напрями судової реформи на найближчі 5 років (*Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки*).

Аналізуючи Стратегію слід відзначити стратегічні напрями реформування, серед яких – забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів; оптимізація суддівського врядування та системи кар'єрного просовування суддів; підвищення професійного рівня суддів; підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності; підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень суддів різних юрисдикцій; забезпечення прозорості та відкритості правосуддя; забезпечення належної координації правових інститутів та єдності інформаційної системи.

У незалежній Україні у контексті дослідження неупередженості суддів та правосуддя також заслуговує на увагу історіографія, що безпосередньо не стосується означеної проблеми, проте зачіпає загальнотеоретичні питання, оцінювання історичних подій і процесів. Ця очевидна обставина змушує країни, що прагнуть відповідати стандартам демократичної правової держави, звернути пильну увагу на матеріальні інституційні, процесуальні та інші гарантії ефективної реалізації прав людини. У цьому аспекті головна роль відводиться неупередженому, справедливому, незалежному суду. З цього приводу слід зазначити, що пошук формули судової реформи привів окремих експертів до висновків залучення громадськості до оцінки діяльності суддів, усунення Президента України і Верховної Ради України від кадрових призначень, розвиток реального і впливового самоврядування (Формула судової реформи. Центр політико-правових реформ).

Узагальнення практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) дає можливість зробити висновок, що «суд» у значенні ст. 6 Конвенції з прав людини (далі – КЗПЛ) має задовольняти таким вимогам: 1) він має бути створеним відповідно до закону; 2) строк повноваження суддів повинен бути достатньо тривалим; 3) вони мають бути незмінювані протягом цього строку; 4) суд має бути незалежним та неупередженим; 5) характер його функціонування має бути публічним, а суспільство повинно контролювати судову владу; 6) держава повинна забезпечувати юридичну обов'язковість рішень суду; 7) рішення суду мають бути обґрунтованими і вмотивованими; 8) судова процедура має забезпечувати достатню гарантію справедливого рішення в кожному конкретному випадку.

Як зазначав ЄСПЛ у справі «Беліос проти Швейцарії» від 28 квітня 1988 р.; «Н. проти Бельгії» від 30 листопада 1988 р.; поняття «суд» характеризується в

матеріальному сенсі цього терміну, його функцією є здійснення правосуддя, тобто вирішення справ, що належить до його компетенції на основі норм права та після провадження, що відбулося згідно із визначеною досудовою процедурою. Він також має відповідати низці інших вимог – незалежності, зокрема, від виконавчої влади, неупередженості, строку повноважень його членів, гарантіям його процедур. Аби вважатися «судом» цей органі також повинен мати компетенцію ухвалювати по суті справи рішення обов'язкового характеру. Важливим елементом незалежності суді є його неупередженість (безсторонність).

У виробленні своїх правових позицій щодо розуміння неупередженості суддів ЄСПЛ кожного разу критично ставився до конкретних обставин, зокрема у справі «Губер проти Швейцарії» від 23 жовтня 1990 р., йшлося про те, що один із суддів на стадії досудового слідства виконував функції слідчого судді. Оскільки суддя ще до початку судового провадження добре ознайомився з деталями справи, обвинувачений міг резонно остерігатися, що суддя вже сформував свою думку про його винність або невинуватість, а також, що він матиме надмірний вплив на рішення суду який здійснює розгляд справи, включаючи можливість перегляду його власних рішень – як слідчого судді. Тому у цій справі ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 КЗПЛ у зв'язку з тим, що заявникові було відмовлено у праві на проведення розгляду його справи незалежним і неупередженим судом.

Як перспективи подальших досліджень слід зазначити, що стан вітчизняної системи судової влади, зокрема дотримання гарантій неупередженості суддів, уже давно перейшов у розряд проблем, які особливо турбують українське суспільство. Необхідність виправлення цієї проблемної ситуації ні у кого не викликає сумнівів, однак усі вжиті заходи, у тому числі й вироблення відповідних завдань судової реформи, поки що відчутно не вплинули на реальне забезпечення неупередженості суддів. Щоб реформування судової системи дало очікувані результати, потрібно цей процес супроводжувати ретельним аналізом стану неупередженості суддів і дієвості механізмів для її забезпечення, а також оцінити ефективність нових правових норм, які стосуються діяльності суддів та органів суддівського самоврядування щодо забезпеченості неупередженості суддів.

Висновки. Завдяки аналізу сучасної історіографії з проблем неупередженості суддів було встановлено відсутність комплексного дослідження неупередженості як наукової категорії.

Аналіз історико-правових джерел концепції судової влади свідчить, що спроби, осмислити цю категорію відбувалася з часів античності. Античні мислителі стверджували, що довіра до суду залежить від неупередженості його рішень, а неупередженість суду було похідною з особистих якостей судді.

Головною передумовою розвитку теоретико-правових підходів до забезпечення неупередженості суддів з другої половини ХХ століття стає Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини і громадянина.

На сучасному етапі відбувається поглиблена теоретична розробка таких складових як незалежність, безсторонність, неупередженість судової влади.

Доведено, що на разі неупередженість суддів оформилось у вигляді теоретичної конструкції, яка інтегрує окремі положення теорії судової влади.

Неоднозначність еволюційного розвитку наукових поглядів на неупереджене правосуддя відобразилося на неоднозначності цієї юридичної категорії.

Список використаних джерел:

1. Бойко В. Б. Забезпечення доступу до правосуддя на стадії пред'явлення позову / В. Б. Бойко // Форум права. – 2016. – № 2. – С. 11–17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
2. Бучик А. Стандарти справедливого суду у розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / А. Бучик // Віче. – 2015. – № 22. – С. 2-5.
3. Городовенко В. В. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд / В. В. Городовенко // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 4. – С. 60-62.
4. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: монографія / В. В. Городовенко. – К., 2007. – 224 с.
5. Грень М. М. Генеза права на справедливий суд / М. М. Грень // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2005. – № 13. – С. 22-24.
6. Грошевий Ю. М. Теоретичні проблеми формування переконання судді в радянському кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра. юрид. наук: спеціальність : 12.00.08. – Х., 1975. – 403 с.
7. Демченко С. Складники ефективності господарського судочинства / С. Демченко // Вісник Академії управління МВС України. – 2010. – № 2 (14). – С. 21-27.
8. Житнік О. В. Поняття справедливості в сучасних наукових дослідженнях / О. В. Житнік // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – № 1. – С. 58-67.
9. Журавель К. О., Селіванов М. В. Неупередженість та незалежність суду в цивільному процесі в риторичній стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 р. р. / К. О. Журавель, М. В. Селіванов // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ: матеріал : міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23-24 грудня 2016 р.). – Львів, 2016. Ч. 2. – С. 9-12.
10. Кивалов С. В. Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды / С. В. Кивалов. – О. : Юрид. літ., 2010. – 270 с.
11. Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність : 12.00.10. – О., 2004. – 19 с.
12. Концепція судово-правової реформи в Україні. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.
13. Коровайко О. І. Міжнародні стандарти незалежності та безсторонності суду в кримінальному процесі України / О. І. Коровайко // Право і бізнес. – 2016. Вип. 4 (63). – С. 65-70.
14. Коруц У. З. Теоретичні аспекти регулювання права на справедливий судовий розгляд у національному праві та у практиці Європейського суду з прав людини / У. З. Коруц // Право і суспільство. – 2013. – № 6.2. – С. 371-375.
15. Котюк І. І. Судова гносеологія : проблеми методології та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спеціальність : 12.00.09. – К., 2008. – 37 с.
16. Ладиченко В. В. Теоретико-правові засади поділу влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність : 12.00.01. К., 1998. – 18 с.
17. Лемак О. В. Право на незалежний і безсторонній суд в контексті захисту прав людини і основоположних свобод / О. В. Лемак // Конституційно-правові академічні студії. – 2015. Вип. 1. – С. 78-88.
18. Лужанський А. В. Доступ до правосуддя : окремі проблеми законодавчого врегулювання / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 3. – С. 26-27.
19. Луспенік Д. Д. Судочинство у справах про захист честі, гідності та ділової репутації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність: 12.00.03. – Х., 2003. – 20 с.

20. Луценко О. О. Роль Римського Статуту міжнародного кримінального суду у розвитку концепції справедливого розгляду / О. О. Луценко // *Право і суспільство*. – 2015. – № 5/3. – С. 174-179.
21. Мироненко Є. О. Системно-структурна характеристика принципів адміністративного судочинства / Є. О. Мироненко // *Вісник Академії митної служби України. Серія : Право*. – 2014. – № 2. – С. 176-180.
22. Моджевский А.-Ф. К архиепископам, епископам и священникам церковей польских (третья речь Анджея Фрича Моджевского о наказании за человекоубийство) / А.-Ф. Моджевський // *Польские мыслители эпохи возрождения*. – М. : изд-во АН СССР. 1960. – С. 109-116.
23. Моджевский А.-Ф. Об исправлении государства / А.-Ф. Моджевський // *Польские мыслители эпохи возрождения*. – М. изд-во АН СССР. 1960. – С. 69-109.
24. Москвіч Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія / Л. М. Москвіч. Х. : ФІНН, 2011. – 384 с.
25. Назаров І. В. Теоретичні аспекти визначення принципів побудови судової системи / І. В. Назаров // *Проблеми законності*. – 2009. – Вип. 102. – С. 204-211.
26. Олійник А. Суд як суб'єкт забезпечення Європейських стандартів права на судовий захист / А. Олійник // *Ефективність державного управління*. – 2012. – Вип. 32. – С. 144-150.
27. Ордонанс о судьях 1346 года // *Хрестоматия по Всеобщей истории государства и права. Т. 1. [Документы Древнего мира и Средних веков]* / ред. К. И. Батыр, Е. В. Поликарпова. – М. : Юристь, 1996. – 392 с.
28. План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_956.
29. Платон. Закон. Плантон. Сочинение в 3-х т. – М. : Мысль, 1972 Т.3 ч.2. («Философское наследие»). – С. 366-377.
30. Притика Д. М. Організаційно-правові засади встановлення і діяльності господарських судів України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спеціальність : 12.00.10. – Х., 2003. – 36 с.
31. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
32. Рекецька І. Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації Українського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність: 12.00.01. – О., 2003. – 18 с.
33. Рожнова В. В. Верховенство права у системі принципів кримінального провадження / В. В. Рожнова // *Університетські наукові записки*. – 2012. – № 4. – С. 381-387.
34. Сіда Ю. С. Судова влада в умовах трансформації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність : 12.00.01. – Х., 2005. – 20 с.
35. Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність : 12.00.01. – Х., 2001. – 19 с.
36. Соловійов І. М. Визначення ефективності діяльності адміністративних судів / І. М. Соловійов // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – 2015. – Вип. 30 (2). – С. 178-183.
37. Сопільник Р. Л. Поняття незалежності та безсторонності суду крізь призму євроінтеграційної парадигми / Р. Л. Сопільник // *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. – 2013. – № 4. – С. 65-71.
38. Стефанік В. С. Судова система України та судова реформа / В. С. Стефанюк. – К. : Юрінком-Інтер, 2001. – 176 с.
39. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5 / 2015. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

40. Тобота Ю. А. Питання та критерії «справедливого судового розгляду» у рішенні Європейського суду з прав людини / Ю. А. Тобота // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм». – 2013. – № 1086. – Вип. 2. – С. 65-68.
41. Трегубов Є. Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини / Е. Л. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 358-363. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_.
42. Уварова О. Принципи верховенства права у судовій практиці України / О. Уварова // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 65-72.
43. Формула судової реформи. Центр політико-правових реформ : офіційний веб-сайт. URL : <http://pravo.org.ua/ua/news/5725>.
44. Француз Т. І. Політико-правові проблеми становлення і розвитку судової влади в незалежній Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність : 12.00.01. – О., 2001. – 19 с.
45. Харт Г. Л. А. Позитивизм и разграничение права и морали / Г. Л. Харт // Правоведение. – 2005. – № 5. – С. 102-136.
46. Шишкін В.І. Судові системи країн світу: навч. посібник (у 3 кн.) / В. І. Шишкін. – К. : Юрінком-Інтер, 2001, кн. 2. – 336 с.
47. Штогун С. Г. Правові проблеми організації і функціонування місцевих загальних судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність : 12.00.01. – Х., 2004. – 20 с.
48. Щербина В. С. Правовое положение участников арбитражного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : спеціальність : 12.00.04. – К., 1982. – 176 с.
49. Юридична відповідальність : проблеми виключення та звільнення [відп. ред. Ю. В. Баулін.]. – Донецьк : ПП «ВД «Кальміусь»», 2013. – 424 с.